

(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

एन. जगदीसन व इतर

विरुद्ध

जिल्हाधिकारी, उत्तर आर्कोट आणि इतर

२१ फेब्रुवारी १९९७

[न्यायमूर्ती बी. पी. जीवन रेड्डी आणि न्यायमूर्ती के. एस. परिपूर्णन]

भारतीय संविधान, १९५०-अनुच्छेद २१-उपजीविकेचा अधिकार-आरोग्यास धोकादायक ठरणारे रुग्णालये आणि वैद्यकीय संस्थांच्या आवारात असलेले फक्त बंक/किऑस्क काढून टाकणे-रहदारीचा धोका टाळण्यासाठी केवळ काही मुख्य व्यस्त रस्त्यांच्या रस्त्याच्या कडेला असलेले बंक/किऑस्क काढून टाकणे-पर्यायी व्यवस्था करण्यासाठी विविध व्यक्तींनी दाखल केलेल्या अर्जावर विचार करण्याचा प्रस्तावही सरकारने दिला-असे मानले गेले आहे की : काढून टाकण्याची कारणे वाजवी, संबंधित आणि स्वीकारार्ह आहेत- म्हणून काढून टाकणे न्याय्य आहे.

नॅशनल असोसिएशन ऑफ एजुकेटेड सेल्फ एम्प्लॉइड युथ (एन. ए. ई. एस. ई. वाय.) च्या सदस्यांनी तामिळनाडू राज्यातील मद्रास, वेल्लोर आणि तिरुपूर या शहरांमध्ये रुग्णालये आणि वैद्यकीय महाविद्यालयांच्या आवारात आणि रस्त्याच्या कडेला बंक्स/कियोस्क बसवले. तामिळनाडू सरकारने रुग्णालये आणि वैद्यकीय संस्थांमधून हे किऑस्क काढून टाकण्याचे निर्देश दिले कारण ते अस्वच्छता निर्माण करत होते आणि रुग्ण आणि इतर अभ्यागतांच्या आरोग्यास आणि कल्याणास धोका निर्माण करत होते. रस्त्याच्या कडेला असलेले किऑस्क वाहतुकीस धोकादायक ठरत असल्याचे सिद्ध करत आहेत या कारणावरून ते काढून टाकण्याचा प्रयत्न करण्यात आला.

सरकारने प्रस्तावित केलेले निष्कासन बेकायदेशीर असल्याने संघटनेच्या सदस्यांनी उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल करून त्यास आव्हान दिले. उच्च न्यायालयाने रिट याचिका तसेच रिट अपील फेटाळून लावले उच्च न्यायालयाच्या आदेशांविरोधात असोसिएशनच्या व्यथित सदस्यांकडून प्रस्तुत याचिका दाखल केली जात आहे .संघटनेने आणि काही सदस्यांनी सरकारच्या कारवाईला आव्हान देण्यासाठी भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२ अंतर्गत या न्यायालयासमोर थेट रिट याचिका दाखल केल्या.

सर्व याचिका आणि अपील एकत्रितपणे फेटाळत, या न्यायालयाने असे मानले की :

अपीलकर्ते/याचिकाकर्त्यांना त्यांचे बंक्स/किऑस्क काढून टाकण्यासाठी केलेल्या कारवाईविरोधात कोणतीही कायदेशीर तक्रार असू शकत नाही, कारण ती केवळ रुग्णालये आणि वैद्यकीय संस्था आणि मुख्य रस्त्यांच्या , म्हणजे मद्रास शहरातील तीन निर्दिष्ट रस्ते आणि वेल्लोर आणि तिरुपूरमधील प्रत्येकी एक रस्ता यांच्या सीमेपुरती मर्यादित आहे. त्यांना हटवण्यासाठी राज्याने दिलेली कारणे वाजवी आणि स्वीकारार्ह आहेत.इतर कोणाला तरी त्या ठिकाणी बंक्स बसविण्याची परवानगी मिळावी या उद्देशाने ते कोणतेही बंक्स हटवत नाहीत, असेही राज्याने विशेषतः स्पष्ट केले आहे.बंक्स काढून टाकणे हे केवळ आरोग्याचा धोका दूर करण्याच्या उद्देशाने किंवा वाहतुकीचा सुरळीत आणि अबाधित होण्याच्या हितासाठी आहे.निष्कासित करण्यात आलेल्या व्यक्तींनी त्यांना इतर रस्त्याच्या कडेला किंवा परिसरात शोधण्यासाठी दाखल केलेल्या अर्जावर विचार करण्याचा प्रस्तावही सरकारने दिला आहे. त्यामुळे असे गृहित धरले जाऊ शकत नाही की सरकारने दिलेली कारणे प्रासंगिक नाहीत, किंवा स्पष्ट नाहीत, किंवा ती कारणे केवळ बनावट आहेत असे म्हणणे वाजवी ठरणार नाही, [३४४- सी-डी, एच]

सोदन सिंग विरुद्ध नवी दिल्ली नगरपालिका समिती, [१९८९]३ एस. सी. आर. १०३८ चा संदर्भ देण्यात आला .

२. निष्कासित करण्यात आलेल्या व्यक्तींना इतर योग्य भागात/रस्त्यांच्या किनारी पुनर्वसनासाठी योग्य अधिकाऱ्यांकडे अर्ज करण्यास मोकळीक असेल आणि संबंधित अधिकारी त्यांच्या निवेदनावर विचार करतील आणि त्यावर कोणताही विलंब न करता आदेश पारित करतील.

दिवाणी अपिलीय /मूळ न्यायाधिकारक्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक १७१०/१९८७.

डब्ल्यू. ए. क्र. १९८७ मधील मद्रास उच्च न्यायालयाच्या दिनांक ३०/०७/८७ रोजीच्या निकाल आणि आदेशाच्या वरून.

सोबत.

रिट याचिका (सी) क्रमांक १०००,३६५/८७ आणि ६७७/१९९५.

भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३२ अंतर्गत.

आणि

दिवाणी अपील क्र. १५३६९/१९९७.

रिट याचिका क्रमांक १२९१६/१९८७ मधील मद्रास उच्च न्यायालयाच्या दिनांक १५.११.९३ रोजीच्या निर्णय आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यासाठी उपस्थित वकील श्री आर. वेंकटरामणी.

रिट याचिका क्र. ६७७/९५ करीता याचिकाकर्त्यासाठी उपस्थित वकील राकेश के. शर्मा.

उत्तरार्थी तामिळनाडू राज्यासाठी उपस्थित वकील श्री एम. ए. कृष्णमूर्ती.

रिट याचिका क्र. १०००/८७ मधील उत्तरार्थीसाठी व्ही. बालचंद्रन. .

न्यायमूर्ती बी. पी. जीवनरेड्डी यांच्याद्वारे न्यायनिर्णय देण्यात आला. विशेष अनुमती याचिकेतील अनुमतीस परवानगी देण्यात येत आहे

या रिट याचिका आणि दिवाणी याचिकांमध्ये एक सामान्य प्रश्न उद्भवतो.

नॅशनल असोसिएशन ऑफ एज्युकेशन सेल्फ-एम्प्लॉइड युथ (एन. ए. ई. एस. ई. वाय.) हे रिट याचिका (सी) क्रमांक १०००/१९८७ मध्ये याचिकाकर्ते आहे. दिवाणी अपील क्रमांक १७१०/१९८७ आणि दिवाणी अपील क्रमांक- १९९७ (विशेष अनुमती याचिका (सी) क्रमांक २०६८९/१९९३ मधून उद्भवणारे) मधील अपीलकर्ते आणि रिट याचिका (सी) क्रमांक ३६५/१९८७ मधील याचिकाकर्ते हे या संघटनेचे सदस्य आहेत. मद्रास विद्यापीठाचे तत्कालीन कुलगुरू डॉ. माल्कम एस. आदिशेषय्या यांच्या प्रेरणा आणि मार्गदर्शनाखाली आणि मद्रास विद्यापीठ रोजगार मार्गदर्शन विभागाच्या मदतीने या संघटनेची स्थापना करण्यात आल्याचे म्हटले जाते. या संघटनेच्या सदस्यांनी तामिळनाडू राज्यातील मद्रास, वेल्लोर आणि तिरुपूर या शहरांमध्ये रुग्णालये आणि वैद्यकीय महाविद्यालयांच्या आवारात आणि रस्त्याच्या कडेला बंक/किऑस्क बसवले आहेत. कायदानुसार त्यांना त्यांच्या आवारातून निष्कासित करण्याची मागणी केली जात असल्या बाबतची तक्रार करत, संघटनेचे एक सदस्य एन. जगदीशन यांनी रिट याचिकेद्वारे मद्रास उच्च न्यायालयात धाव घेतली. ती फेटाळण्यात आली होती . त्यांनी दाखल केलेले रिट अपील देखील फेटाळण्यात आले होते, ज्याच्या विरोधात दिवाणी अपील क्रमांक १७१०/१९८७ ला प्राधान्य दिले जाते. संघटनेने दाखल केलेली रिट याचिका (रिट याचिका (सी) क्र. १२९१६/१९८७) देखील अशाच प्रकारे फेटाळण्यात आला होता, ज्याच्या विरोधात विशेष अनुमती याचिका (सी) क्रमांक २०६८९/१९९३ ला प्राधान्य दिले जाते. संघटनेने संविधानाच्या अनुच्छेद ३२ अंतर्गत दोन रिट

याचिका दाखल केल्या आहेत, त्या म्हणजे रिट याचिका (सी) क्र. १०००/१९८७ आणि रिट याचिका (सी) क्र. ३६५/१९८७. त्यातील एक सदस्य, तामीळसेल्वी आणि इतरांनी रिट याचिका (सी) क्रमांक ६७७/१९९५ थेट या न्यायालयात दाखल केली आहे. उत्तरार्थींच्या वतीने प्रत दाखल करण्यात आले आहेत, त्यानुसार स्थिती अशी आहे:

(१) राज्यातील रुग्णालये आणि वैद्यकीय संस्थांच्या आवारात असलेल्या किऑस्कचा विचार करता, असे म्हटले जाते की तामिळनाडू सरकारच्या आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण विभागाने रुग्णालय आणि संस्थांना भेट देणाऱ्या अभ्यागत आणि इतरांच्या आरोग्यास आणि कल्याणाला धोका निर्माण होत आहे या कारणावरून हे किऑस्क हटवण्याचे निर्देश दिले आहेत. असे म्हटले जाते की हे बंक्स आणि किऑस्क त्या ठिकाणी कचरा साचल्याने अस्वच्छ परिस्थिती निर्माण करत आहेत आणि त्यांनी पुरवलेल्या खाद्यपदार्थांचे सेवन रुग्णालयांमध्ये येणारे रुग्ण आणि इतर रुग्णही करत आहेत जे त्यांच्या आरोग्यासाठी आणि उपचारांसाठी हानिकारक असल्याचे सिद्ध होत आहे. असेही म्हटले जाते की अनेक व्यक्ती या बंक्स/किऑस्कभोवती गोळा होत आहेत ज्यामुळे रुग्णालये आणि इतर वैद्यकीय संस्थांच्या सुरळीत आणि शांततापूर्ण कामकाजात व्यत्यय येत आहे.

(२) रस्त्याच्या कडेला असलेल्या बंक/किऑस्कचा विचार करता, असे म्हटले जाते की मद्रासमधील तीन मुख्य रस्त्यांवरील (प्रति-प्रतिज्ञापत्रात निर्दिष्ट केलेले) आणि वेल्लोर आणि तिरुपूरमधील प्रत्येकी एका रस्त्यावरील फक्त बंक/किऑस्कच हटवले जात आहेत कारण ते वाहतुकीला धोका निर्माण करतात हे सिद्ध करत आहेत. असे म्हटले जाते की या रस्त्यांवरून बैलगाड्यांपासून ते वेगाने धावणाऱ्या वाहनांपर्यंत मोठ्या प्रमाणात बहुआयामी वाहतूक होत आहे आणि वाढत्या रहदारीचा विचार करता, हे बंक्स /किऑस्क काढून अन्यत्र पुनर्स्थापित करणे आवश्यक झाले आहे. रस्ते रुंदीकरणासाठीही हे हटवणे आवश्यक आहे, असे म्हटले गेले आहे .खरे तर, रस्त्यांच्या रुंदीकरणामुळे पदपथांची रुंदी आधीच कमी झाली आहे आणि अशा कमी

झालेल्या पदपथांच्या कडेला बंक्स/कियोस्कचे अस्तित्व लोकांच्या मुक्त हालचालींमध्ये आणखी अडथळा आणत आहे. तामीळनाडू सरकारच्या वतीने दाखल केलेल्या प्रतिज्ञापत्रात स्पष्टपणे म्हटले आहे की सर्व रहदारी रस्त्यांवरील बंक्स/कियोस्क हटवले जात नाहीत, तर या प्रतिज्ञापत्रात नमूद केल्याप्रमाणे काही अत्यंत व्यस्त रहदारी /रस्त्यांवरील बंक्स/कियोस्कच हटवले जात आहेत. हे देखील नमूद केले आहे की इतर रस्त्यांचा विचार करता, परिस्थितीच्या आवश्यकतेनुसार केवळ एक किंवा दोन बंक्स/किऑस्क काढून टाकण्याची आवश्यकता असू शकते. अन्यथा इतर रस्त्यांच्या कडेला असलेले किंवा रस्त्यांवरील बंक्स /किऑस्क काढून टाकण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला नाही. तामीळनाडू सरकारचे अतिरिक्त सचिव एन. राधाकृष्णन यांनी प्रतिपादित केलेल्या सर्वसाधारण काउंटरच्या परिच्छेद ८ मध्ये पुढे म्हटले आहे की, "ज्या ठिकाणी किऑस्क/बंक आहेत त्या ठिकाणी, वर नमूद केलेल्या ३ ठिकाणांव्यतिरिक्त आणि किऑस्क/बंक शोधण्यासाठी योग्य असलेल्या इतर कोणत्याही जागेच्या संदर्भात, गरज आणि इतर संबंधित परिस्थिती लक्षात घेऊन संबंधित विभागाकडून परवानगी दिली जाईल". अर्थात, हे स्पष्ट केले जाते की "अशी परवानगी ही अनुदानधारकाला कोणताही अखंड अधिकार प्रदान करण्याएवढीही नसेल, कारण ती पूर्णपणे तात्पुरती असेल आणि इतर सार्वजनिक हेतूसाठी परिसर आवश्यक असल्यास ती काढून टाकण्याच्या अधीन असेल". या प्रतिज्ञापत्रात समाविष्ट असलेले आणखी एक विधान खालीलप्रमाणे आहे: "इतर कोणत्याही व्यक्तीला उक्त ठिकाणी उक्त बंक्स/कियोस्क शोधण्याची परवानगी मिळावी या उद्देशाने कोणतेही बंक्स/कियोस्क काढून टाकणे किंवा काढून टाकण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला नाही. प्रति-प्रतिज्ञापत्रातील वरील विधान यासह नोंदवले आहे.

आमचे असे मत आहे की अपीलकर्ते-याचिकाकर्त्यांना त्यांचे बंक्स/किऑस्क काढून टाकण्यासाठी केलेल्या कारवाईच्या विरोधात कोणतीही कायदेशीर तक्रार असू शकत नाही, कारण ती केवळ (१) रुग्णालये आणि वैद्यकीय संस्था आणि (२) मुख्य रस्त्यांच्या, म्हणजे मद्रास

शहरातील तीन विशिष्ट रस्ते आणि वेल्लोर आणि तिरुपूरमधील प्रत्येकी एक रस्ता यांच्या सीमेपुरतीच मर्यादित आहे. त्यांना हटवण्यासाठी राज्याने दिलेली कारणे वाजवी आणि स्वीकारार्ह आहेत. इतर कोणत्याही व्यक्तीला त्या ठिकाणी बंक बसविण्याची परवानगी मिळावी या उद्देशाने ते कोणतेही बंक काढत नाहीत, असेही राज्याने विशेषतः स्पष्ट केले आहे. बंक्स काढून टाकणे हे केवळ आरोग्याचा धोका दूर करण्याच्या उद्देशाने किंवा वाहतुकीचा सुरळीत आणि अबाधित प्रवाह होण्याच्या हितासाठी आहे. खरे तर, निष्कासित करण्यात आलेल्या व्यक्तींनी त्यांना इतर रस्त्याच्या कडेला किंवा आवारात शोधण्यासाठी केलेले अर्ज असल्यास, त्यावर विचार करण्याचा प्रस्ताव सरकारने दिला आहे.

अपीलकर्त्यांचे विद्वान वकील श्री. आर. वेंकटरामणी यांनी सोदन सिंग विरुद्ध नवी दिल्ली नगरपालिका समिती, [१९८९] ३ एस. सी. आर. १०३८ या खटल्यातील या न्यायालयाच्या खंडन्यायपीठाने दिलेल्या निर्णयावर ठाम भर दिला आहे. हे खरे आहे की या निकालात हे मान्य केले गेले आहे की सामान्य जनतेला प्रत्यक्षात रस्ता ओलांडण्याखेरीज किंवा त्यातून जात असल्याखेरीज इतर रस्त्याचा वैध वापर करण्याचा अधिकार आहे. परंतु हे विधानाद्वारे स्पष्ट केले जाते की अशा वापरकर्त्याने अवास्तव अडथळा निर्माण करू नये ज्यामुळे समान अधिकार असलेल्या इतर व्यक्तींची गैरसोय होऊ शकते. या निकालात असेही निदर्शनास आणून देण्यात आले आहे की सार्वजनिक उपद्रव म्हणजे काय हा प्रत्येक प्रकरणात सर्व संबंधित परिस्थितीचा विचार करून ठरवला जाणारा वस्तुस्थितीचा प्रश्न आहे. आमच्या मते, रुग्णालयाच्या आवारात किंवा इतर वैद्यकीय संस्थांच्या आवारात असलेले बंक्स आणि किऑस्क काढून टाकण्याचा प्रयत्न करून किंवा तामिळनाडूमधील उपरोक्त तीन शहरांमधील महत्त्वाच्या आणि व्यस्त रस्त्यांच्या कडेला असलेले ते काढून टाकण्याचा प्रयत्न करून, प्रतिवादींनी या निर्णयात नमूद केलेल्या प्रस्तावांशी कोणत्याही प्रकारे विसंगत वागणूक दिली नाही. आम्ही असे म्हणू शकत नाही की

देण्यात आलेली कारणे संबंधित नाहीत किंवा ती समर्पक नाहीत किंवा दिलेली कारणे केवळ एक विश्वास आहे असे म्हणता येणार नाही.

ज्या व्यक्तींना निष्कासित करण्यात आले आहे, त्यांना इतर योग्य भागात/रस्त्यांच्या कडेला पुनर्वसनासाठी योग्य अधिकाऱ्यांकडे अर्ज करण्याची मुभा असेल आणि आम्हाला खात्री आहे की संबंधित अधिकारी त्यांच्या निवेदनावर विचार करतील आणि कोणत्याही टाळता येण्याजोग्या विलंबाविना त्यावर आदेश पारित करतील.

त्यानुसार रिट याचिका आणि अपील वरील निरीक्षणांसह फेटाळले जात आहेत. खर्चाबाबत कोणताही आदेश नाही. याचिका आणि अपील फेटाळण्यात येत आहेत .

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल."
